

УДК [364-322:364-787.2]:005:341.223.14(477.72)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.3>

### **Володимир ГУРІЧ**

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри філософії, соціології та соціальної роботи, Херсонський державний університет, вул. Шевченка, 14, Івано-Франківськ, Україна, 76018

**ORCID:** 0000-0002-9283-8534

**Бібліографічний опис статті:** Гуріч, В. (2023). Досвід організації волонтерської діяльності на тимчасово окупованій території (Херсон). *Ввічливість. Humanitas*, 2, 20–25, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.3>

## **ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ (ХЕРСОН)**

*Розвиток та трансформація добровільних об'єднань громадян під час військової агресії є актуальним напрямком досліджень у різних галузях науки, зокрема, з 2014 року – в Україні. У статті здійснена спроба висвітлення особливостей організації волонтерської діяльності на тимчасово окупованій території на прикладі м. Херсона. Для проведення дослідження використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, узагальнення та порівняння інформації з відкритих джерел (зокрема, в основу покладені аналіз повідомлень соціальних мереж різного типу, власний досвід автора та співбесіди з волонтерами Херсона); також здійснений контент-аналіз повнотекстових наукових праць у наукометричній базі Google Scholar, базі законодавства України. На основі власного досвіду та матеріалів опитувань та аналізу відкритих джерел описані особливості організації волонтерської діяльності в умовах тимчасово окупованого міста. Визначено, що різні форми Е-волонтерства дають ефект за умов грамотних моніторингу та оцінки потреб, а також профілактики вигорання добровольців та дотримання норм безпеки.*

**Ключові слова:** волонтер, волонтерська діяльність, гуманітарна допомога, групи взаємодопомоги, соціальні послуги, менеджмент.

### **Volodymyr GURICH**

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Social Work, Kherson State University, str. Shevchenko, 14, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018

**ORCID:** 0000-0002-9283-8534

**To cite this article:** Gurich, V. (2023). Dosvid orhanizatsiyi volonterskoyi diyalnosti na tymchasovo okupovaniy terytoriyi (Kherson). [Experience of organizing volunteer activities in the temporarily occupied territory (Kherson)]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 20–25, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.3>

## **EXPERIENCE OF ORGANIZING VOLUNTEER ACTIVITIES IN THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORY (KHERSON)**

*The development and transformation of voluntary associations of citizens during military aggression is an actual direction of research in various fields of science, in particular, since 2014 – in Ukraine. The article attempts to highlight the features of the organization of volunteer activities in the temporarily occupied territory using the example of the city of Kherson. For carrying out the research, there were used general scientific methods of analysis, synthesis, generalization and comparison of information from open sources (in particular, the basis was the analysis of messages of various types of social networks, the author's own experience and interviews with volunteers in Kherson); content analysis of full-text scientific works in the scientometric database of Google Scholar, the database of the legislation of Ukraine. Based on own experience and materials of surveys and analysis of open sources, the features of the organization of volunteer activities in the conditions of a temporarily occupied city are described. It is determined that various forms of E-volunteering are effective under conditions of competent monitoring and needs assessment, as well as prevention of volunteer burnout and compliance with safety standards.*

**Key words:** volunteer, volunteer activity, humanitarian aid, mutual aid groups, social services, management.

**Актуальність проблеми.** 24 лютого 2022 року о 5:05 ранку мирне життя багатьох українців змінилось на життя в умовах війни.

Якщо з 2014 року статус внутрішньо (тимчасово) переміщених осіб отримували тільки мешканці трьох регіонів України, то за перший

тиждень російської агресії в стані окупації опинились частина Київської, Запорізької та Харківської областей. З 1 березня Херсонська область повністю потрапила під контроль загарбників. В умовах поступового блокування діяльності органів місцевого самоврядування та джерел постачання медикаментів та продуктів ледь не єдиною формою рятування міста від гуманітарної катастрофи стала волонтерська допомога, організована на різних рівнях – від комунального, рівня ГО до індивідуально-стихійного.

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Розробка теоретичних та методологічних засад теорії волонтерства в Україні стала предметом дослідів О. Безпалько, І. Зверевої, Н. Заверико, Г. Лактіонової, Л. Міщик, С. Харченка, Ю. Поліщука та інших вчених. Питання професійно орієнтованої волонтерської діяльності майбутніх соціальних працівників та соціальних педагогів, організацію волонтерської роботи в умовах вищого навчального закладу розглядали З. Бондаренко, Р. Вайнола, А. Капська, О. Карпенко, Д. Савченко та інші. У працях європейських та американських дослідників тематика волонтерства має більш давню традицію та широку тематику аспектів вивчення: від мотивів залучення та винагород, психологічних та соціальних здобутків волонтерів – до новітніх форм добровільної участі та менеджменту такої діяльності в корпоративних суб'єктах (К. Adams (1985), Е. Gil Clary і Mark Snyder (1999), Е. Brown (1999) та інші).

Після перекладу у 1998 р. «Управління діяльністю волонтерів» Steve McCurley and Rick Lynch (США), які визначили сутність, ознаки, особливості, напрями та принципи волонтерської роботи, були розроблені навчальні посібники з методики організації волонтерських груп та їх менеджменту (колектив авторів за ред. Т. Лях, 2012).

Волонтерство є актуальною тематикою для дисертаційних досліджень різних галузей науки. Так, І. Юрченко розкриває проблему інституціоналізації волонтерського руху в Україні; волонтерська діяльність в системі взаємовідносин держави та суспільства стала об'єктом дослідження В. Голуба (2016). Л. Жужа (2016) розглядає політологічний вимір волонтерського руху у контексті антитерористичної операції в Україні. В. Вашкович (2018) аналізує адміністративно-правове забезпечення волонтерства як складову соціальної функції держави.

Тематика волонтерської діяльності в умовах нових викликів не втрачає актуальності, так, проблематика мотивації волонтерів є постійним предметом уваги, зокрема їй присвячені роботи J. Anderson and Larry Moore (1978), D. Smith (1981), A. Brown, J. Meer and J. Williams (2019). Автори, зокрема, приходять до висновків, що поведінка волонтерів доводить, що дарування часу є більш корисною, ніж, наприклад, перекази у формі грошей. Цікавим для нас є дослідження R. Simsa, P. Rameder, A. Aghamanoukjan, M. Totter (2019) щодо феномену спонтанного волонтерства під час «європейської кризи біженців 2015 року», коли вакуум у гуманітарній допомозі був заповнений громадянським суспільством.

В Україні з останніх робіт виділимо видання «Довідник з Е-волонтерства» (2016), дослідження волонтерських програм УГКЦ в осередках Карітасу лягло в основу «Посібника по роботі з волонтерами» (А. Бондаренко, Ю. Вдовцов, (2021)), у 2022 р. побачив друк «Посібник волонтера» (за ред. В. Вашкович). Цікавим для нас стала спроба визначити організаційну специфіку та характер сучасного волонтерства на матеріалі новітнього досвіду волонтерського руху в Німеччині у зв'язку з вимушеною масовою міграцією українських біженців (О. Макарова та Д. Дутка (2022)).

**Метою статті** є висвітлення особливостей організації волонтерської діяльності на тимчасово окупованій території на прикладі м. Херсона.

Методи дослідження. Для проведення дослідження ми використовували загальнонаукові методи аналізу, синтезу, узагальнення та порівняння (зокрема, в основу покладений власний досвід автора та співбесіди з волонтерами Херсона); також здійснювали пошук інформації, контент-аналіз повнотекстових наукових праць у наукометричній базі Google Scholar, базі законодавства України (сайт <http://zakon.rada.gov.ua>).

**Виклад основного матеріалу** дослідження. Як зазначає В. Погрібна, «волонтерство в Україні не є тимчасовим явищем, воно стало наслідком ціннісних змін у свідомості українців» (Погрібна, 2016). Міжнародна практика визначає волонтерський рух як добровільну діяльність, що здійснюється фізичними особами на засадах неприбутковості, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства в цілому. Відповідно людину, яка добровільно надає безоплатну соціальну

допомогу та послуги вразливим соціальним групам, особам, які опинилися в складній життєвій ситуації, називають волонтером.

Закон України «Про соціальні послуги», що містив у старій редакції поняття «волонтер» (фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер), у новій редакції 2019 року визначає тільки випадки залучення волонтерів «за законодавством». Це логічно, оскільки 19 листопада 2011 року було прийнято Закон України «Про волонтерську діяльність», у якому «волонтер – фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги» (Ст. 7. п. 1). Відповідно до ст. 1 цього закону, волонтерська діяльність – добровільна соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги (безоплатних робіт та послуг). При цьому оговорюється, що безоплатне виконання робіт або надання послуг особами, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю.

Перелік напрямів волонтерської діяльності передбачений частиною 3 статті 1 вищезазначеного Закону. Проте цей перелік не є вичерпним, і тому дозволяються інші види, які не заборонені законом. Тож, роль волонтерства у соціальній сфері визнана на державному рівні, що знаходить своє підтвердження в окремих законодавчих документах, де добровільна праця волонтерів визнається як необхідна та суспільно корисна.

З початком окупації Херсонської області потреба в наданні гуманітарної допомоги та соціальних послуг вразливим групам населення поступово зростала з декількох причин: 1) блокада звичних шляхів постачання необхідних продуктів/товарів; 2) помітне збільшення часу, необхідного для придбання товарів чи отримання послуг; 3) різке скорочення мережі магазинів і закладів, де можливий безготівковий розрахунок; 4) скорочення робочих місць та способів зайнятості населення; 5) скорочення форм та способів сімейного\дитячого дозвілля. Відповідно до логіки побудови ефективної соціальної допомоги перш за все необхідно було отримати повну та достовірну інформацію щодо стану нужденності сімей з дітьми та типології їхніх потреб.

Для пом'якшення негативних наслідків та зменшення соціальної напруги органами місцевого самоврядування були створені декілька «гарячих ліній» для отримання інформації щодо потреб нужденних мешканців та оформлення заявок на гуманітарну допомогу. Ряд волонтерів надали для цього власні номери телефонів. Гугл-форма заявки дозволяла оперативно обробляти заявки по районам міста, що допомогло районним виконкомом Херсона точніше визначати обсяг необхідних закупівель та логістику їхньої доставки для ім- та маломобільних містян, а працівникам центрів надання соціальних послуг – ефективніше оцінювати потреби своїх клієнтів. Схожу форму отримання заявок застосували активісти, які об'єднали навколо себе однодумців на основі спільного місця роботи чи релігійної громади (напр., «Котики-патріотики» Ірини Саліхової, турагентство Ігоря Цуркана, ТРК «Херсон-плюс» Володимира Косюка та Ірини Мезенцевої, інш.). Ряд недержавних громадських організацій (напр., БФ «Захист») для отримання інформації щодо потреб у гуманітарній допомозі (заявок) використовували, крім Google-форм подання заявок через месенджери, як-от Viber та/або Телеграм-канали та подальшу їхню обробку. Таким чином, однією з перших форм допомоги сім'ям в окупованому Херсоні стало Е-волонтерство – тобто, волонтерство за допомогою Інтернету (у різних джерелах це називають віртуальне волонтерство, онлайн-волонтерство, кібер-волонтерство або цифрове волонтерство). Термін застосовується для позначення типу волонтерства, в якому Інтернет (використання підключеного до Інтернету пристрою) відіграє ключову роль у виборі волонтерів, передачі та завершення добровільної роботи (Довідник з Е-волонтерства, 2016). Але перші кроки такої форми волонтерської діяльності виявили як сильні, так і слабкі сторони їхньої реалізації.

Електронна заявка (форма її подання) має бути створена з урахуванням можливості перевірки ступеню необхідності (гостроти) потреби. Початкова хвиля звернень та їх задоволення показала, що в місті є дві полярні групи клієнтів, назовемо їх умовно: «діти» – ті, які переоцінюють власні труднощі та недооцінюють свої ресурси; «супердорослі» – які навпаки, недооцінюють наслідки проблем сім'ї та переоцінюють можливості родини самостійно з ними справитися. Перші

звертаються за будь-якою допомогою, вимагаючи пріоритетності задоволення саме їхньої заявки, і при цьому не прагнуть робити якихось «кроків назустріч» (хоча б самостійно забрати продуктивний набір з точки збору). Друга група сімей якщо й звертається за допомогою (або хоча б заявляють про визнання такої потреби), до останнього утримується від визнання себе нездатними вирішити проблеми зі забезпеченням власних потреб і тільки труднощі, що стосуються їхніх дітей, змушують «вийти з тіні».

За умов переважного Е-волонтерства першими оцінювачами потреб людини стають волонтери з обробки запиту (більш ефективним є голосовий контакт під час оформлення заявки – він дозволяє відфільтрувати клієнтів за гостротою проблеми та визначити таким чином пріоритетність роботи із запитом) або волонтери доставки, які вступають у безпосередній контакт зі суб'єктом звернення та можуть візуально та вербально оцінити стан клієнта. Зворотній зв'язок та обмін інформацією між учасниками волонтерської групи допоможуть у подальшому приймати більш зважені рішення на основі колегіальних висновків. Це забезпечить ефективність допомоги та убезпечить від певних факторів емоційного вигорання.

Для профілактики діяльнісного вигорання (нагадаємо, що волонтер – це не професія) слід пам'ятати, що ентузіазм та пасіонарність учасників волонтерського руху мають бути підкріплені компетентністю та координацією зусиль з обов'язковим аналізом поточної та підсумкової діяльності. Аналіз досвіду та порад, що розміщені, зокрема, на платформах Української волонтерської служби, дозволяють виокремити наступні ключові моменти організації часу волонтерів:

- чітко розуміти завдання та ресурси волонтерської групи, щоб не брати на себе завдань, не властивих чи неможливих для виконання;

- пам'ятати про час для себе, щоб відновлювати власні ресурси. Волонтери теж мають право на вихідний. Тож, якщо відчуваєте втоми чи відраду, вирішіть, кому делегувати свою частину завдань, та візьміть перерву. Або подумайте про зміну функції чи напрямку волонтерства;

- піклуватись про власне фізичне та психічне здоров'я, забезпечувати потреби людей, які залежать від вас;

- перш ніж взяти в роботу запит, оцініть власні та групові ресурси (наявність необхід-

ного, логістику) та безпеку виконання. Не впевнені – не обіцяйте. Усім допомогти неможливо, тож оберіть напрям\сектор відповідальності та зосередьтесь на цьому;

- робіть те, що виходить найкраще, та не піддавайтеся паніці, якщо відчуваєте хаос навколо. Краще зробити небагато, але якісно;

- якщо відмовляєте, поясніть причину та запропонуйте альтернативу. Це допоможе запобігти знеціненню вашої діяльності;

- після виконання запиту, поцікавтеся в учасників, як все відбулося. Бачення та оцінка результатів важливі для відчуття значущості повсякденних дій.

Слід визнати, що подібні поради для практики волонтерських груп на тимчасово окупованих територіях мали значення в тих організаціях, де був досвід волонтерства, супервізії такої діяльності та регулярної профілактики вигорання. Для суб'єктів добровільної допомоги, які виникли стихійно, такі навички формувалися неоднорідно, що призводило до конфліктів та втрати мотивації окремих волонтерів. Там, де серед менеджерів були люди з фаховою освітою соціальних працівників або менеджерів персоналу, вдавалось оптимізувати зусилля добровольців та ефективно використовувати наявні ресурси, уникаючи ранньої втоми та втрати пильності в умовах окупації.

**Висновки.** Волонтерство як вид активності може проявлятися в різних сферах життя громади. В умовах тимчасової окупації така діяльність стає частиною стратегії виживання громади в обставинах невизначеності. Зважаючи на небезпеку та маломобільність вразливих груп населення велику роль грає мобільний зв'язок/інтернет, оскільки подання запитів та їхня обробка здійснюються у більшості своїй дистанційно. З вимог безпеки слід регулярно змінювати маршрути та місця\способи видачі гуманітарної допомоги, мотивування працездатних мешканців до допомоги волонтерам інформацією та доставкою продуктів. Для волонтерських груп важливо дотримуватися норм психогігієни, щоб запобігти передчасному вигоранню та втрати мотивації. Більшого ефекту волонтерська діяльність матимете, якщо в її організації та менеджменті будуть брати участь професійні соціальні працівники або менеджери по роботі із запитами громадян.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Бондаренко А., Вдовцов Ю. Посібник по роботі з волонтерами. Київ, 2021. 164 с.
2. Вашкович В.В. Адміністративно-правове забезпечення волонтерства як складова соціальної функції держави. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 Ужгород. 2018. 19 с.
3. Волонтерство: поради для організатора волонтерського руху: методичний посібник / [укл.: Лях Т. П., Безпалько О. В., Заверіко Н. В., Зверева І. Д., Зимівець Н. В.]. К. : ВГЦ «Волонтер», 2001. 176 с.
4. Голуб В. Л. Волонтерська діяльність в системі взаємовідносин держави та суспільства : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / В. Л. Голуб ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2016. 20 с.
5. Довідник з Е-волонтерства. Практичний посібник для осіб, установ та організацій, які хочуть використовувати нові технології та долучитися до віртуальної спільноти, щоб зробити свій внесок. 2016. URL: <https://www.sii.org.ua/wp-content/uploads/2016/07/dovidnik-z-ewolontierstwa.pdf>
6. Жужа Л. О. Волонтерський рух у контексті антитерористичної операції в Україні: політологічний вимір : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Л. О. Жужа ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2016. 19 с.
7. Маккарлі С. Управління діяльністю волонтерів: Як залучити громадськість до вирішення проблем суспільства / С. Маккарлі, Р. Лінч ; [пер. з англ.]. К. : Гурт, 1998. 160 с.
8. Менеджмент волонтерів від А до Я : навч.-метод. посібник / за ред. Т. Л. Лях; авт.-кол.: З. П. Бондаренко, Т. В. Журавель, Т. Л. Лях та ін. К. : Версо-04, 2012. 288 с.
9. Погрибна В. Л. Волонтерський рух як ознака змін у ментальності українців. *Вестник Національного університету «Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2016. № 28. С. 196–202.
10. Посібник волонтера / В. В. Вашкович, О. Ю. Василенко, Т. О. Карабін, Я. В. Лазур, В. В. Манзюк, В. М. Рошканюк. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 88 с.
11. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 N 3236-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, No 42, ст. 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
12. Adams, Katherine. Investing in volunteers: A guide to effective volunteer management. National Trust for Historic Preservation, 1985.
13. Anderson, John C., and Larry F. Moore. The motivation to volunteer. *Journal of Voluntary Action Research*. 7.3-4 (1978): 120–129.
14. Brown, Alexander L., Jonathan Meer, and J. Forrest Williams. Why do people volunteer? An experimental analysis of preferences for time donations. *Management Science*. 65.4 (2019): 1455–1468.
15. Brown, Eleanor. Assessing the value of volunteer activity. *Nonprofit and voluntary sector quarterly*. 28.1 (1999): 3–17.
16. Clary, E. Gil, and Mark Snyder. The motivations to volunteer: Theoretical and practical considerations. *Current directions in psychological science*. 8.5 (1999): 156–159.
17. Makarova, O. V., Dutka, D. I. Volunteer Movement in Germany (Current Aspects). *Demografija ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy*. 2022. 3(49), pp.89–101.
18. Simsa, Ruth, Rameder, P., Aghamanoukjan, A., & Totter, M. (2019). Spontaneous volunteering in social crises: Self-organization and coordination. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 48 (2\_suppl), 1035–1225.
19. Smith, David Horton. Altruism, volunteers, and volunteerism. *Journal of Voluntary Action Research*. 10.1 (1981): 21–36.

**REFERENCES:**

1. Bondarenko A., Vdovtsov Yu. (2021) Posibnyk po roboti z volonteramy [Guide to working with volunteers]. Kyiv, 164 p. [in Ukrainian].
2. Vashkovich, V. V. (2018). Administratyvno-pravove zabezpechennya volonterstva yak skladova sotsial'noyi funktsiyi derzhavy [Administrative and legal provision of volunteering as a component of the social function of the state]. Abstract of Ph.D. dissertation, Law, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine [in Ukrainian].
3. Volonterstvo: poradnyk dlya orhanizatora volonterskoho rukhu: metodychnyy posibnyk / [Lyakh T. P., Bezpalko O. V., Zaveriko N. V., Zvyeryeva I. D., Zymivets N. V.] [Volunteerism: an advisor for the organizer of the volunteer movement: a methodological guide] / [T. P. Lyakh, O. V. Bezpalko, N. V. Zaveriko, I. D. Zvereva, N. V. Zymivets]. Kyiv : VHC «Volunter», 2001. 176 p. [in Ukrainian].
4. Holub, V. L. (2016). Volonterska diyalnist v systemi vzayemvidnosyn derzhavy ta suspilstva [Volunteer activity in the system of relations between the state and society] : Abstract of Ph.D. dissertation, Governance: 25.00.01 / V. L. Holub ; Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian]
5. Dovidnyk z E-volonterstva. Praktychnyy posibnyk dlya osib, ustanov ta orhanizatsiy, yaki khochut vykorystovuvaty novi tekhnolohiyi ta doluchytysya do virtualnoyi spilnoty, shchob zrobyty sviy vnesok (2016) [Handbook of E-volunteering. A practical guide for individuals, institutions and organizations who want to use new technologies and

join the virtual community to make a contribution]. URL: <https://www.sii.org.ua/wp-content/uploads/2016/07/dowidnik-z-ewolontierstwa.pdf> [in Ukrainian].

6. Zhuzha, L. O. (2016) Volonterskyi rukh u konteksti antyterrorystychnoyi operatsiyi v Ukraini: politolohichnyy vymir [The volunteer movement in the context of the anti-terrorist operation in Ukraine: a political dimension]: Abstract of Ph.D. dissertation, Politics: 23.00.02 / L. O. Zhuzha; Kharkiv. nats. ped. un-t im. H.S. Skovorody. Kharkiv, 19 p. [in Ukrainian].

7. McCurley, S. (1998) Upravlinnya diyal'nistyuu volonteriv: Yak zaluchyty hromadskist do vyrishennya problem suspilstva [Volunteer management: How to involve the public in solving society's problems]/ Steve McCurley and Rick Lynch; [transl. English]. Kyiv. Gurt., 160 p. [in Ukrainian].

8. Menedzhment volonteriv vid A do YA: navch.-metod. posibnyk (2012) [Management of volunteers from A to Z: teaching method. manual] / Edited by T. L. Lyakh; authors: Z. P. Bondarenko, T. V. Zhuravel, T. L. Lyakh, and others. Kyiv: Verso-04. 288 p. [in Ukrainian].

9. Pohrybna V. L. (2016). Volonterskiy rukh yak oznaka zmín u mentalnosti ukraintsív [Volunteer movement as a sign of changes in the mentality of Ukrainians]. *Vestnik Natsionalnogo universiteta «Yuridicheskaya akademiya Ukrainy imeni Yaroslava Mudrogo»*. Seriya : filosofiya, filosofiya prava, politologiya, sotsiologiya. № 28. 196–202. [in Ukrainian].

10. Posibnyk volontera [Volunteer's guide] (2022) / V. V. Vashkovich, O. Yu. Vasylenko, T. O. Karabin, Y. V. Lazur, V. V. Manzyuk, V. M. Roshkanyuk. Odesa: Publishing House «Helvetika», 88 p. [in Ukrainian].

11. Pro volontersku diyalnist (2011): Zakon Ukrainy [About volunteer activity] / 19.04.2011 N 3236-VI Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> [in Ukrainian].

12. Adams, Katherine. Investing in volunteers: A guide to effective volunteer management. National Trust for Historic Preservation, 1985.

13. Anderson, John C., and Larry F. Moore. The motivation to volunteer. *Journal of Voluntary Action Research* 7.3-4 (1978): 120-129.

14. Brown, Alexander L., Jonathan Meer, and J. Forrest Williams. Why do people volunteer? An experimental analysis of preferences for time donations. *Management Science* 65.4 (2019): 1455–1468.

15. Brown, Eleanor. Assessing the value of volunteer activity. *Nonprofit and voluntary sector quarterly* 28.1 (1999): 3–17.

16. Clary, E. Gil, and Mark Snyder. The motivations to volunteer: Theoretical and practical considerations. *Current directions in psychological science* 8.5 (1999): 156–159.

17. Makarova, O. V., Dutka, D. I. Volunteer Movement in Germany (Current Aspects). *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy*(2022), 3(49), pp. 89–101.

18. Simsa, Ruth, Rameder, P., Aghamanoukjan, A., & Totter, M. (2019). Spontaneous volunteering in social crises: Self-organization and coordination. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 48 (2\_suppl), 1035–1225.

19. Smith, David Horton. Altruism, volunteers, and volunteerism. *Journal of Voluntary Action Research* 10.1 (1981): 21–36